

Н. М. БІЛЕЦЬКА
ПРО МОВОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ О. Б. КУРИЛО

У лінгвістичних дослідженнях початку ХХ ст. вагоме місце посідають праці Олени Борисівни Курило, спадщина якої мало відома нашим сучасникам. Забуття цієї талановитої вченої зумовлене драматизмом тих часів, які викреслили з національної культури імена багатьох її творців. Не все збереглося з наукового доробку вченої, мало знаємо про її життєвий шлях.

Олена Курило народилася 6 жовтня 1890 р. у м. Слонемі (Білорусь). Вчилася на історико-філологічному факультеті Львівського університету, була ученицею Є. Тимченка у Варшавському університеті. Працювала співробітником історично-філологічного відділу УАН, консультантом Інституту української наукової мови, була членом Етнографічної та Діалектологічної комісій.

Вражає широта і сумлінність діяльності вченої. Її перу належать елементарні граматики української мови для початкових класів і водночас серйозні монографії з фонетики («Дещо про фонему української мови», 1928; «До поняття «фонема», 1930), діалектології («До питання про умови розвитку дисимілятивного акання», 1918; «До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків», 1925; «Спроба пояснити процес зміни О, Е в нових закритих складах у південній групі українських діалектів», 1928), стилістики («Уваги до сучасної української літературної мови», 1923; «Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -НО, -ТО», 1930).

Лінгвістичні погляди О. Б. Курило формувалися на тлі мовознавчої думки того часу. Звідси й інтерес до проблем нової мовної норми та культури мовлення.

У післяреволюційний період українська мова поширюється в усіх сферах державно-політичного, науково-освітнього, культурно-мистецького життя, що викликало потребу створення нормативних загальномовних і термінологічних словників. Основне завдання, яке ставилося перед мовознавцями,— це розбудова української наукової мови і вироблення принципів цієї розбудови. На думку Ю. Шевельова, у цей період «переважав романтичний напрям у двох відмінах: романтизм історичний і романтизм етнографічний» (*Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус.— Сучасність.— 1987.— С. 100*). Представники історичного романтизму схилилися до відновлення термінології козацької держави ХVІІ ст. Ця тенденція проступала в ділянках державного апарату, війська. Відповідно документи Центральної Ради називалися «універсалами», парламент — «соймом», державний секретар — «генеральним писарем» і т. ін. Цей принцип у 1917 р. запропонував біолог О. Яната. Його підтримало багато вчених, серед них і О. Курило, яка в той час працювала в природничому відділі Інституту української наукової мови. Її перу належать термінологічні словники з різних дисциплін: «Словник української фізичної термінології (Проект)», 1918; «Російсько-український словничок медичної термінології», 1918; «Словник хемичної термінології (Проект)», 1923; «Словник української ботанічної номенклатури», 1928.

О. Курило стояла на позиціях етнографічної школи, до якої належали А. Кримський, Є. Тимченко, М. Гладкий, С. Смеречинський, а поза Україною — В. Сімович та І. Огієнко. Однак учена не абсолютизувала можливостей народної мови при творенні термінів. Вона писала: «Саме життя покаже, який принцип у термінології та науковій мові перемаже, принцип народний чи принцип міжнародний, а певніше, що вони обидва матимуть однакову рацію існувати» (Словник хемичної термінології. — С. 6).

Термінологічна лексика прагне до того, щоб для назви кожного спеціального поняття існував лише один термін. У словниках О. Курило цей принцип не витримується, у них знаходимо численні синонімічні ряди слів-термінів. Це пов'язано з тим, що українська наукова мова тільки формувалася. Автор розуміла, що не всі запропоновані утворення будуть схвалені мовцями. Так воно й сталося: одні слова стали надбанням лише лексикографічних праць, інші здобули функціональний статус і вживаються у науковій мові.

Так, із «Словника хемичної термінології» О. Курило усталилися терміни: *кислота* (галицькі лексикографи вживали термін *квас*), *хлороводень*, *сірководень*; іменники із суфіксом **-ан** (міжнар. **-ат**): *метан*, *пропан*; прикметники із суфіксом **-ист**: *сірчиста* кислота. Іменники із суфіксом **-ак** (*хлорак*, *сірчак*), яким віддавала перевагу вчена, витіснилися лексемами з міжнародним суфіксом **-ид** (*хлорид*, *сульфід*).

О. Курило намагалася українізувати лише терміни неорганічної хімії, які в інших мовах здебільшого оригінальні. На думку вченої, для найменування понять органічної хімії за міжнародною традицією в українській мові потрібно використовувати інтернаціоналізми.

Лексикографічна праця початку ХХ ст. мала важливе суспільне значення, оскільки покликана була служити національній школі. О. Б. Курило поставила перед собою чітку мету — подати учням українську хімічну термінологію, яка у той час на Східній Україні ще не була розроблена. Вона писала: «Якщо мати за підставу розвідки спеціально наукові, то тут можна б здебільшого обмежитися міжнародною термінологією, цілком доступною й зрозумілою тим, хто читатиме ці розвідки. Але як виходити з того, що термінологія переважно для школи має бути, то педагогічний принцип повинен бути один із головних» (Словник хемичної термінології. — С. 5).

Цим принципом керується вчена при створенні «Російсько-українського словничка медичної термінології» (1918). У перекладі російських термінів на українську мову використано власне українські лексеми: рос. артерия — укр. *б'ючиця*, *б'ючка*; барабанная перепонка — *плінка*, *тарабанчик*; бронхи — *дишка*; ключица — *дужка*, *перепело*; радужная оболочка — *веселкова оболонка*; резцы — *сміхунці*. О. Курило пропонувала синонімічні ряди слів з народної мови, та коли їх не знаходила, подавала інтернаціоналізми. Не всі з них стали справжніми термінами, більшість вийшла з активного вжитку.

Ю. Шевельов називає О. Курило представником крайнього пуризму. Вплив київської (пуристичної) школи, справді, сильно відчувається у «Російсько-українському словничку медичної термінології». Пошуки термінів із народної мови зумовлені були прагненням позбутися чужомовних впливів. Подібні процеси відбувалися в усіх відроджуваних національних мовах: чеська мова уникала германізмів, болгарська — турецьких впливів, румунська — слов'янізмів і т. ін., однак суспільні умови цих процесів були різні: болгари й румуни мали цілком незалежні держави, а чехи користувалися культурною автономією в державі демократичній. Ні того, ні того Україна в той час не мала. Тому більшість ідей О. Курило та інших учених не знайшли свого втілення.

Вболіваючи за долю української школи, Олена Курило створила ряд термінологічних словників, а в 1917 р. виходить у світ її «Початкова граматики української мови», яку академік А. Кримський поряд з граматиною О. Синявського визнав найкращою.

Багато ще могла зробити О. Б. Курило у галузі українського мовознавства, та не судилося. Після несправедливих обвинувачень у шкідництві на мовному фронті вчена переїхала до Москви, де була на викладацькій роботі до арешту в 1937 р. Подальша її доля поки що залишається невідомою. Наукова спадщина мовознавця не втрачає актуальності й сьогодні.